

*Гавриш Н. С.,**кандидат юридичних наук,**доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ҐРУНТОВІ РЕСУРСИ ТА ҐРУНТОКОРИСТУВАННЯ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті досліджуються правові аспекти використання й охорони ґрунтових ресурсів, забезпечення раціонального ґрунтокористування. Наведено пропозиції щодо вдосконалення земельного законодавства в зазначеній сфері.

Ключові слова: ґрунтокористування, землекористування, природні ресурси, земельні ресурси, ґрунтові ресурси, земля, ґрунт.

Постановка проблеми. Ґрунт – один із найважливіших природних ресурсів і головне природне багатство, оскільки володіє унікальною властивістю – родючістю. Це зумовило впродовж багатьох років вивчення ґрунтів як ресурсу виробництва первинної сільськогосподарської продукції. Однак ріст використання природних ресурсів, зростання народонаселення в останні десятиліття зумовлює вивчення їх з екологічною спрямованістю. Провідне місце займає дослідженню ґрунтів як середовища перебування й життєдіяльності рослин, тварин і мікроорганізмів, а також ролі ґрунтів у планетарних колообігах води, атмосферних газів, хімічних елементів і живих речовин. Власне в ґрунтах проживає 92% нині відомих генетичних видів живих організмів, а загальна біомаса рослин і тварин, пов'язаних із ґрунтом, становить 99,8% від усієї біомаси планети Земля [3, с. 5].

Інтенсивне сільськогосподарське використання ґрунтів веде до зростання їхньої деградації. Ця проблема стає все актуальнішою й потребує розроблення комплексних заходів із захисту й охорони ґрунтів. Адже щороку людство втрачає близько 15 млн га продуктивних ґрунтів, із яких приблизно 7 млн га втрачається через розвиток процесів деградації, а 8 млн га відчужується для інших несільськогосподарських потреб [3, с. 12].

Зростає занепокоєння людства станом ґрунтів. Очевидно, саме тому Організація Об'єднаних Націй проголосила 2015 рік Міжнародним роком ґрунтів. Генеральний директор ФАО Ж. Граціану де Сілва зазначає, що людство не звертає належної уваги на ґрунти, цього «мовчазного союзника» в боротьбі з недоїданням. Нині понад 805 млн людей потерпають від голоду й недоїдання. Оскільки виробництво продовольчої продукції залежить від ґрунтів, то можна зрозуміти, наскільки важливо, щоб ґрунти були здоровими та продуктивними. Адже, на жаль, 33% глобальних ґрунтових ресурсів деградовані, а вплив людини на ґрунти сягнув критичних масштабів. Називаючи ґрунти «майже забутим ресурсом», ФАО закликає до збільшення інвестицій у стале ґрунтокористування [14].

Стан дослідження засвідчує, що наукова доктрина нині не напрацювала єдиних підходів щодо питань правового регулювання використання, відтворення й охорони ґрунтових ресурсів і ґрунтокористування. Хоча окремі аспекти були

предметом багатьох наукових досліджень, зокрема висвітлювалися такими вченими, як В.І. Андрейцев, І.І. Каракаш, С.М. Кравченко, Л.Ф. Кулинич, В.Л. Мунтян, В.В. Носік, О.О. Погрібний, В.І. Семчик, С.В. Сидорова, Н.І. Титова, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга, В.В. Янчук, В.З. Янчук та інші.

Метою статті є з'ясування сутності понять «ґрунтові ресурси» та «ґрунтокористування» з урахуванням теоретичних досягнень юридичної науки та практичних результатів реалізації правової охорони ґрунтових ресурсів із метою вироблення рекомендацій із вдосконалення правового регулювання земельних відносин у сфері покращання екологічного стану ґрунтів.

Виклад основного матеріалу. У свідомості пересічної людини ґрунтові ресурси ототожнюються із земельними ресурсами, що обмежує уявлення про ґрунтові ресурси лише сільськогосподарським значенням і земельними відносинами. Поняття «земельні» та «ґрунтові» ресурси часто вживають як синоніми, а облік ґрунтових ресурсів проводять у термінах площинної оцінки ґрунтових відмін. Проблема полягає в тому, що в чинному законодавстві поняття «ґрунт» і «ґрунтові ресурси» прямо не закріплені, а об'єктом земельних відносин фактично є земельна ділянка, і не пояснено, хоча й задекларовано, як об'єктом земельних відносин виступає земля як природний об'єкт та природний ресурс. Це спричиняє применшення значення ґрунтових ресурсів в економіці країни й повсякденному житті, що у свою чергу призводить до деградації земель і невпинного зменшення ґрунтових ресурсів.

Однак законотворчі природоохоронні та господарські відомства все одно не переконані в необхідності ширших і більш сучасних методів обліку ґрунтових ресурсів, за винятком причетних до сільського господарства й земельних відносин. Не враховуються значення й функції ґрунтів у біосфері та щоденній практиці природокористування. Тому важливим в умовах ринкової економіки є обстоювання економічної значимості ґрунтових ресурсів, проведення такої оцінки ґрунтів, яка дала б змогу порівнювати у вартісному вираженні якість і кількість ґрунтових ресурсів з урахуванням не лише споживчої вартості сільгоспугідь, а й значення ґрунтів для сталого функціонування та відновлення наземних екосистем та угруповань живих організмів, включно із життям людини.

Як уже зазначалося, поняття ґрунтових ресурсів тематично й історично пов'язане з поняттям земельних ресурсів. У концентрованому вигляді паралелізм цих двох понять знайшов відображення у визначенні, яке міститься в «Словнику природокористування»: «Ресурси ґрунтово-земельні – ресурси всіх сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ тощо) або всього ґрунтового покриву поза залежністю від форм його використання» [12, с. 35].

У Земельному кодексі України (далі – ЗК України) поняття «земельні ресурси», на жаль, не закріплено. Визначення поняття «грунт» також немає. Водночас у Земельному кодексі України є визначення поняття «земельна ділянка» – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами (ст. 79 ЗК України). У цьому визначенні не згадано слово «грунт». Однак у цій же статті в п. 2 йдеться, що право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси й багаторічні насадження, які на ній знаходяться.

Поняття «земельні ресурси» в науковій літературі не має однозначного трактування. Фахівці природничих та аграрних наук наводять таке визначення: «Земельні ресурси – це сільськогосподарські землі та інші земельні ділянки, які використовуються або можуть бути використаними за сучасного рівня розвитку продуктивних сил суспільства в різних галузях діяльності людини» [10, с. 16].

«Землі, придатні для життєдіяльності людини, а також землі, зайняті природними екосистемами, називаються земельними ресурсами» [9, с. 471].

У юридичній літературі земельними ресурсами називають сукупний природний ресурс поверхні суші як просторовий базис розселення й господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві.

Виходячи з визначення поняття «земля» як природно-територіального комплексу, який характеризується певними екологічними й соціально-економічними умовами (геологічними, геоморфологічними, кліматичними, літологічними, біоценологічними, соціально-інфраструктурними) і виконує різні функції (екологічні, господарські, соціально-економічні, ресурсні, рекреаційні тощо), можна констатувати, що земля – це ділянка біосфери, а грунт – її базовий компонент, необхідний для функціонування екосистеми. Цілком очевидно, що багатфункціональність ґрунтів, різномірність їх властивостей визначає можливість використання їх не лише для сільського господарства. Більше того, експлуатація ґрунтів не лише в сільському господарстві часто знижує можливість їхнього використання в інших якостях, що знижує їх господарську цінність як багатодільового ресурсу.

Обмеження змісту поняття «ґрунтові ресурси» суто сільськогосподарським значенням, применшення значення ресурсів органічної речовини ґрунтів, живої фази, хімічних елементів тощо ставить під сумнів можливості людства продуктивно й раціонально використовувати цей ресурс.

Із запровадженням в Україні приватної власності на землю, прийняттям у 2001 р. Земельного кодексу України розмежування понять «земля» та «грунт» стало реальною необхідністю. У Конституції України (ст. ст. 13, 14) і Земельному кодексі України (ст. ст. 1, 5) задекларовано, що земля є основним національним багатством, яке перебуває під особливою охороною держави, і права власності на землю гарантовані. Земля та інші природні ресурси є об'єктами права власності українського народу, кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами, власність не повинна використовуватися на шкоду людині та суспільству. В основі принципів земельного законодавства є поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу й основного засобу виробництва. У ст. 2 Земельного кодексу України зазначено, що об'єктами земельних відносин є земля в межах території України,

земельні ділянки та права на них, у тому числі на земельні частки (паї). Однак у роз'ясненні того, як земельна ділянка є об'єктом земельних відносин, не зазначено, як об'єктом земельних відносин може бути земля як природний об'єкт і природний ресурс, тобто все те, що повністю визначається поняттям «грунт».

Основним ресурсним показником ґрунту є родючість. Виходячи з поняття ґрунту як природно-історичного тіла, необхідно дослідити й інші властивості ґрунтів, які можна розглядати як ресурсні. Однак необхідно звернутися до поняття «природні ресурси».

У Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» поняття «природні ресурси» не визначається, однак у ст. 5 цього закону констатується, що державній охороні й регулюванню використання на території України підлягають навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, які залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в народному господарстві в цей період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси [6, с. 8].

У природничій науці поняття «природні ресурси» трактується більш широко. Н.Ф. Реймерс трактує термін «природні ресурси» в такий спосіб:

– «це природні об'єкти та явища, які використовуються тепер, у минулому й майбутньому для прямого та непрямого вживання, сприяють створенню матеріальних багатств, відтворенню трудових ресурсів, підтриманню умов існування людства та підвищенню якості життя (ресурси вигод, естетичні ресурси, у тому числі феномени природи)»;

– «це тіла й сили природи (природні блага), суспільна користь яких позитивно або негативно змінюється в результаті трудової діяльності людини; які використовуються (або потенційно придатні для використання) як засоби праці, джерела енергії, сировини й матеріалів, безпосередньо як предмети споживання, рекреації або джерела інформації про навколишній світ. При цьому зміна стану цих тіл і сил (явищ) природи в процесі їхнього використання прямо або опосередковано зачіпає інтереси господарства зараз або в майбутній перспективі» [12, с. 54].

Природні ресурси – це компоненти природного середовища, які використовують (або які можуть бути використані) для задоволення потреб людства. Характеризуються певними властивостями, складом, кількісними та якісними показниками, швидкістю природного утворення та розпаду, зміни окремих параметрів тощо. Це частина природного капіталу, що становить реальну або потенційну економічну (господарську) вартість, суспільну або культурну цінність [4, с. 195].

Ґрунтові ресурси поруч з іншими багатодільовими природними ресурсами володіють тою чи іншою мірою фактично всіма названими якостями й відповідно до цих якостей можуть бути поділені на дві основні групи: речовинні (синонімами можуть бути такі поняття: субстантивні, матеріальні) і функціональні.

До речовинних ґрунтових ресурсів зачисляють: 1) усі ті компоненти, які складають ґрунт і мають самостійну ресурсну цінність або ресурсний потенціал. Найбільш яскравим прикладом таких ґрунтових ресурсів є ґрунтовий гумус, або «гумосфера планети», яку називають «коморою органічних речовин та енергії»; 2) ті речовинні ресурси ґрунту, які не

є винятково результатом ґрунтоутворення (жива фаза ґрунту, мінерали в ґрунтах, хімічні сполуки, ґрунтова волога тощо). Однак цей тип ресурсів може бути складовою також інших багаточільових ресурсів (водних, атмосферних тощо); 3) у тих випадках, коли з погляду споживацьких якостей не можна виокремити речовинні чи функціональні складові ґрунтових утворень, як третю підгрупу речовинних ґрунтових ресурсів розглядають саме ґрунти й ділянки з ґрунтовим покривом як унікальні й цілісні біокоосні системи, наприклад використання ґрунтів як об'єктів охорони в заповідниках.

До функціональних ресурсів ґрунтів належать найбільш відомі й експлуатовані ресурси родючості ґрунтів. Оцінюючи прояв ґрунтами функціональних споживчих якостей, на відміну від випадку речовинних ресурсів, ґрунти завжди треба розглядати як цілісні системи.

Перелік ресурсних характеристик ґрунтів, пов'язаних із виконанням ними біогеоценозних (екосистемних) і глобальних функцій (екосистемних послуг), містить ресурси прямого й непрямого вжитку.

До ґрунтових ресурсів прямого вжитку належать такі: ресурси родючості й біопродуктивності, місце поселення людей та тваринних і рослинних організмів, розміщення виробничих та інших об'єктів, сорбції й перетворення забруднювачів і токсинів.

До ґрунтових ресурсів непрямого вжитку належать такі: ресурси підтримання біологічного різноманіття, захисту й регулювання складу літосфери, гідросфери, атмосфери, енергетичного балансу планети тощо.

Виділяють ще особливу групу культурно-естетичних та інформаційних ресурсів ґрунтів, непов'язану з прямою чи побічною експлуатацією компонентів і/або функцій ґрунтів, які мають (або можуть мати в майбутньому) значення для культурного життя суспільства.

Виходячи з вищенаведеного групування, можна констатувати, що термін «ґрунтові ресурси» є дещо вужчим за розмірами поняттям, ніж «земельні ресурси», яке включає не лише ґрунти, а й підґрунтя, ґрунтові води, рельєф, рослинність та інші компоненти, розташовані в межах певних земельних ділянок. Однак поняття «ґрунтові ресурси» за змістом є значно ширшим, оскільки включає в себе розуміння виконання ґрунтом інших функцій, окрім родючості, наявність у ґрунту інших властивостей, які мають значення в економічному та культурному житті.

Отже, до ґрунтових ресурсів належать ґрунтові системи, а також компоненти, властивості та функції природних і антропогенно перетворених ґрунтів, а також штучні ґрунти, які використовуються чи можуть бути використані для проведення господарської, культурної, духовної та іншої діяльності людини, сприяють сталому розвитку людської цивілізації за умови підвищення якості життя та збереження людини як біологічного виду й мають відповідну споживчу цінність [2, с. 8].

У ст. 1 Закону України «Про охорону земель» визначено лише поняття «ґрунт»: «природно-історичне органо-мінеральне тіло, яке утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості» [6, с. 385]. Однак поняття «ґрунтові ресурси» не наводиться. Необхідно до Закону України «Про ґрунти та їх родючість» внести окремою статтею законодавче тлумачення ґрунтових ресурсів, яке містило б вико-

нання ґрунтом не лише утилітарних, а й інших біосферних функцій.

Недостатнє розуміння ґрунтових ресурсів в економіці й суспільному житті на всіх рівнях управління веде до применшення значення ролі ґрунтів у біосфері та житті людини, бездумної, часто хижацької експлуатації ґрунтових ресурсів, розвитку деградаційних процесів, а в підсумку – зниження ресурсного потенціалу аж до повного його знищення. Державні програми з розвитку АПК та інші вирішують переважно часткові завдання, які є спрямованими не на системне управління ресурсом, а лише на ліквідацію прорахунків у сільському господарстві. При цьому акценти робляться на технологічних аспектах сільського господарювання (на закупівлі техніки, засобів хімізації, відновлення комунікацій тощо), а не на пошуку нових технологічних рішень у нових соціально-економічних умовах із врахуванням природних особливостей формування й функціонування ґрунтів.

Проблема сталого управління ґрунтовими ресурсами полягає в тому, що законодавство, яке регламентує відносини у сфері ґрунтових ресурсів, переважно стосується питань охорони земель і ґрунтів, а не їх використання. Тому склалася така практика, за якої ґрунти з боку держави стали розглядатися як об'єкт охорони та дотримання екологічних вимог і нормативів, а не як об'єкт експлуатації й раціонального використання. На відміну від інших природних ресурсів (води, надр, біологічних ресурсів), для яких порядок використання визначено чинним законодавством (Земельний кодекс України, Водний кодекс України, Лісовий кодекс України, Кодекс України про надра, Закон України «Про рослинний світ», Закон України «Про тваринний світ»), ґрунти не мають відповідного симетричного закону.

У проєкті Закону України «Про ґрунти і їх родючість» необхідно визначити відмінність земельних відносин, які виникають навколо використання ґрунтових ресурсів, від земельних відносин, які виникають навколо земельних ділянок як об'єктів нерухомості, законодавчо визначити поняття ґрунтів і ґрунтових ресурсів, встановити основні напрями державної ґрунтової політики, визначити компетенцію органів державної влади й місцевого самоврядування з питань використання та охорони ґрунтових ресурсів у складі земель різних категорій, визначити стимули землекористувачів до покращення якісного складу ґрунтів і земель.

З наведеного визначення ґрунтових ресурсів постає, що це поняття багатопланове й різноцільове. Для господарських, юридичних та інших цілей важливо визначити ґрунтові ресурси лише через ті компоненти, властивості та функції ґрунтів, які мають безпосереднє відношення до реалізації вибраної мети.

Одним із невід'ємних елементів сталого сільського господарства є продумане ґрунтокористування. Як зазначалося в документі Конференції Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку в Ріо-Де-Жанейро 2012 р. «Майбутнє, яке ми хочемо», визнається економічне й соціальне значення землевпорядкування, яке включає ґрунтокористування, зокрема його внесок в економічний ріст, біорізноманіття, стале сільське господарство й продовольчу безпеку, викорінення злиденності, вирішення проблем зміни клімату та покращення доступності і якості води

У юридичній літературі термін «ґрунтокористування» не використовується, оскільки в законодавчих актах, зо-

крема в Земельному кодексі України, поняття «землеволодіння» й «землекористування» визначаються через низку інших понять: земельна ділянка як частина земної поверхні зі встановленими межами, певним місцем розташування та визначеними щодо неї правами; право власності, володіння та користування на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться; право власності, володіння й користування на земельну ділянку поширюється на простір, що знаходиться над і під поверхнею ділянки, на висоту та глибину, що необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд [7, с. 491].

З правового погляду землекористування розглядають як визначені законодавством форми власності й користування земельними ділянками, що встановлені відповідно до земельного законодавства. Основними правовими параметрами землекористування є категорії земель за основним цільовим призначенням, режим використання земельних ділянок, обмеження й обтяження землекористування, договірні умови використання землі [11, с. 125].

Чинне земельне законодавство значно глибше регламентує питання раціонального землекористування. Центр уваги перемістився від регулювання правових відносин щодо освоєння нових площ до закріплення відносин щодо якісного й ефективного використання площ так, щоб не завдавати шкоди еволюції ґрунтів за інтенсивної їх експлуатації. Однак у Земельному кодексі України та інших законодавчих актах не враховано специфіки щодо раціонального використання, відтворення й охорони ґрунтів від водної та вітрової ерозії, що потребує розроблення та прийняття спеціального закону. Отже, до змісту поняття раціонального використання ґрунтів входить сукупність вимог щодо якісного й ефективного їх використання, а зміст поняття правової охорони ґрунтів включає в себе сукупність правових заходів із реалізації цих вимог, а також заходи примусу на випадок ухиляння від їх реалізації [1, с. 33].

Висновки. Аналіз сучасного земельного законодавства, літературних джерел дає змогу зробити висновок, що землекористування – це процес використання людиною чи суспільством інтегрального потенціалу території, який включає всі ресурси в межах певної земельної ділянки, що надана у власність чи користування для відповідних цілей і має фіксоване місце розташування, точні межі, які відображені на місцевості та в правових документах [10, с. 126].

Земельний кодекс України 2001 р. вперше ввів досить детальну правову регламентацію складу земель сільськогосподарського призначення, виокремивши в них декілька складових: 1) ґрунти; 2) сільськогосподарські угіддя; 3) несільськогосподарські угіддя; 4) рілля, або орні землі; 5) особливо цінні землі. Вперше в історії кодифікації земельного законодавства України ґрунти земельних ділянок виокремлено як об'єкт особливої охорони (ст. 168 ЗК України). Виникає необхідність визначення їх використання та встановлення особливого правового режиму [13, с. 399]. Оскільки ґрунти широко використовують у всіх сферах господарської діяльності людини, виникає питання визначеності поряд із поняттям «землекористування» поняття «ґрунтокористування». Ґрунтокористування – це процес використання людиною або суспільством компонентів, властивостей і функцій ґрунтів (механічної опори, елементів живлення, вологи, світла,

тепла, сприятливого фізико-механічного, фізико-хімічного й біологічного середовища) з метою отримання продукції, використання в інших цілях господарювання.

Ґрунтокористування буде стійким, коли послуги механічної опори, живлення, регулювання й культури, надані ґрунтом, зберігаються або зростають без значного послаблення ґрунтових функцій, які забезпечують можливість таких послуг або біорізноманіття. Особливе значення має баланс між наданими ґрунтом послугами механічної опори та живлення рослин і регулюванням якості та кількості води й складу атмосферного повітря.

Питань про ґрунтокористування вирішуються на місцевому рівні й суттєво відрізняються в соціально-економічних аспектах. Вироблення конкретних заходів, які необхідно здійснювати місцевим органам, вимагає на законодавчому рівні прийняття правових актів використання ґрунтів, а також міждисциплінарних ініціатив багатьох зацікавлених сторін. Важливе значення має активна націленість на використання знань місцевого населення.

Раціональне управління ґрунтовими ресурсами вимагає, щоб діяльність органів державної й місцевої влади, суспільних організацій, землевласників і землекористувачів базувалася на принципах сталого ґрунтокористування, коли відсутня деградація ґрунтів і зберігаються їхні унікальні властивості та біосферні функції.

Література:

1. Гавриш Н.С. Правова охорона ґрунтів в Україні / Н.С. Гавриш. – О., 2008. – 228 с.
2. Добровольський Г.В. Концепция почвенных ресурсов: современное состояние, предпосылки к переосмыслению и постановка задач / Г.В. Добровольский, Г.С. Куст // Роль почвы в биосфере. – М., 2003. – 204 с.
3. Добровольський Г.В. Роль и значение почв в становлении и эволюции жизни на Земле / Г.В. Добровольский, И.Ю. Чернов // Роль почвы в формировании сохранения биологического разнообразия. – М.: Товарищество научных изданий КМК, 2011. – С. 7–15.
4. Екологічна енциклопедія : у 4 т. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2008– . – Т. 3. – 2008. – С. 195.
5. Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 349.
6. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
7. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – Ст. 27.
8. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
9. Медведева О.Е. Методологические принципы экологической оценки почвенных и земельных ресурсов / О.Е. Медведева // Почвы в биосфере и жизни человека. – М.: Игд. МГУ, 2012. – С. 470–504.
10. Паньків З.П. Земельні ресурси : [навч. посібник] / З.П. Паньків. – Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 272 с.
11. Паньків З.П. Землекористування в Карпатському регіоні: теорія, історія та сучасний стан : [монографія] / З.П. Паньків. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 340 с.
12. Реймерс Н.Ф. Природопользование. Словарь-справочник / Н.Ф. Реймерс. – М.: Мысль, 1990. – 637 с.
13. Титова Н.І. Новий Земельний Кодекс України щодо охорони ґрунтів / Н.І. Титова // Збірник наукових праць «Гене́за, географія та екологія ґрунтів». – Львів, 2003. – С. 398–402.
14. Food and Agricultural Organization of the United Nations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org/about/who-we-are/director-gen/biography/en>.

Гавриш Н. С. Почвенные ресурсы и почвопользование: правовые аспекты

Аннотация. В статье исследуются правовые аспекты использования и охраны почвенных ресурсов, обеспечение рационального почвопользования. Приведены предложения по усовершенствованию земельного законодательства в указанной сфере.

Ключевые слова: почвопользование, землепользование, природные ресурсы, земельные ресурсы, почвенные ресурсы, земля, почва.

Havrysh N. Soil resources and soil tenure: legal aspects

Summary. The article is devoted to the research of legal aspects of usage and protection of soil resources and the provision of tenure of soil. The author suggests some ways of improvements in the legislation regarding this sphere.

Key words: soil resources, soil tenure, natural resources, soil resources, land resources, land, soil.